

Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology

Kitap Değerlendirmesi | Book Review

 Açık Erişim | Open Access

Faruk Bilici'nin "Napolyon'un Mısır'ı İşgali ve Osmanlı-Fransız Savaşı (1798-1802) Ortadoğu'nun Dönüm Noktası" Adlı Eserinin Değerlendirmesi

Review of "Napoleon's Occupation of Egypt and the Ottoman-French War (1798-1802) A Turning Point in the Middle East" by Faruk Bilici

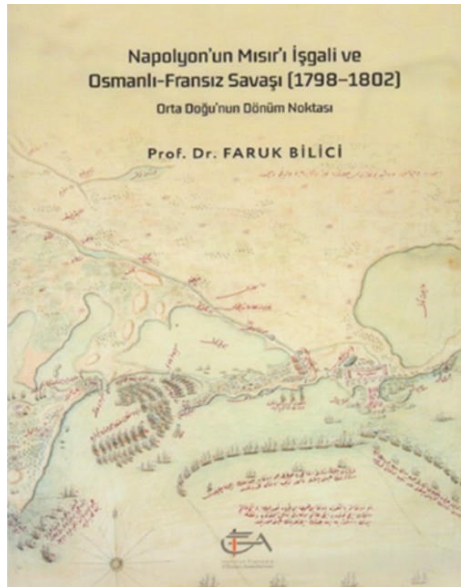
Özgür Yılmaz¹

¹ Samsun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Samsun Türkiye

Faruk Bilici, Napolyon'un Mısır'ı İşgali ve Osmanlı-Fransız Savaşı (1798-1802) Ortadoğu'nun Dönüm Noktası, IFEA-Ege Yayınları, İstanbul 2023, XIV+236 s, ISBN: 9786258056419

Anahtar Kelimeler Napolyon • Mısır'ın İşgali • III. Selim • İkinci • Koalisyon • Osmanlı-Fransız Savaşı

Keywords Napoleon • Occupation of Egypt • Selim III • Second Coalition • Ottoman-French War

Atıf | Citation: Yılmaz, Özgür. "Review of "Napoleon's Occupation of Egypt and the Ottoman-French War (1798-1802) A Turning Point in the Middle East" by Faruk Bilici". *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology*, 35, 1 (2025): 427-434. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1576479>

 This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

 2025. Yılmaz, Ö.

 Sorumlu Yazar | Corresponding author: Özgür Yılmaz ozgur.yilmaz@samsun.edu.tr

Uzun yıllardan beri Paris'te, Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Enstitüsünde (INALCO) Osmanlı Araştırmaları ve Türk Tarihi kürsüsünde Osmanlı İmparatorluğu ve çağdaş Türkiye üzerine akademik çalışmalarını sürdürerek önemli çalışmalara imza atan Prof. Dr. Faruk Bilici çalışmalarını esas olarak İslam kurumları tarihi, 16-20. yüzyıl Fransa-Osmanlı ilişkileri ve Osmanlı Dönemi Mısır tarihi konularında yürütmektedir. Bilici son çalışmalarında Mısır üzerine odaklanarak Napolyon'un Mısır Seferi¹ ve Süveyş Kanalı'nın açılması² ile ilgili eserleri ile bu alana önemli katkılar sunmuştur.

Osmanlı-Fransız ilişkilerinde tarihsel bir kırılma noktası yaratarak Doğu Akdeniz'deki güç dengelerini değiştiren ve "Doğu Sorunu'nun" da başlangıcını teşkil eden Napolyon'un Mısır Seferi, yazarın girişte de ifade ettiği gibi Türk tarih yazımında yeterince incelenmiş bir konu değildir. Bugün konu ile ilgili araştırma yapmak isteyenlerin Türkçe literatürde başvurabilecekleri kaynaklar hâlen daha Enver Ziya Karal'ın³ ve İsmail Soysal'ın⁴ çalışmalarıdır. Bu çerçevede Bilici'nin 2017'de İskenderiye'yi merkeze alarak Mısır Seferi'ni ele aldığı çalışması bu eserin hareket noktasını oluşturması açısından önemli bir başlangıç olmuştur. Bilici, bu kez Türkçe olarak yayımladığı eserinde konuyu daha geniş bir pencereden ele alarak bu kez "işgal" olarak tarif ettiği Napolyon'un Mısır Seferi'ni işgalin öncesi, işgalin neden olduğu gelişmeler ve işgal sonrası süreç olmak üzere incelemeyi tercih etmiştir. Bu şekilde III. Selim'in iktidarındaki "en kritik dört yılın hikâyesini" Mısır'ın işgali çerçevesinde ortaya koymuştur.

Bilici'nin on bir ayrı bölüm olarak yapılandığı bu çalışmanın ilk üç bölümü işgal öncesi, takip eden beş bölüm işgal dönemi ve son üç bölüm de işgal sonrasına odaklanmaktadır. Bilici, eserin *Giriş* kısmında⁵ öncelikle Türkiye'de, dünyanın en popüler liderlerinden biri olarak tarif ettiği Napolyon ile ilgili çalışmaların eksikliğine işaret ederek Mısır'ın işgalini konu alan bu eserin bu konuda *Napolyon ve Osmanlı İmparatorluğu* adlı müstakbel bir çalışmanın bir parçası olduğuna işaret etmektedir. Bilici, burada mevcut tarih yazımında Mısır'ın işgalinin Osmanlı kaynaklarının kullanılmak suretiyle Osmanlı siyaseti çerçevesinde ele alınıp sonuçlarının Türk ve dünya tarihçiliğine sunulmayarak konunun sadece Doğu Akdeniz'de Fransız-İngiliz rekabeti çerçevesinde bir Avrupa meselesi olarak ele alınmasını eleştirmektedir. Bu çerçevede çalışmanın, şimdiye kadar geçerli olan bu "tek taraflı bakış açısına" karşı yeni arşiv ve kaynaklar ışığında farklı bir bakış açısı getirme amacı ile hazırlandığını ve İskenderiye merkezli hazırlanan çalışmanın neticelerinin de bu çalışmanın gövdesini oluşturduğunu belirtmektedir. Devamında ise yazar, çalışmanın kaynakları hakkında bilgi vererek Türk tarih yazımında Mısır'ın işgalinin nasıl ele alındığını ortaya koymuş ve eserinin, "Mısır'ın işgalini Osmanlı cephesinden ele alarak ilgili çalışmalara yeni katkı yapma" amacı ile hazırladığını ifade etmiştir.⁶

18. Yüzyılda Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu adlı birinci bölümde⁷ Bilici, ilk olarak 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin Mısır'daki merkezi idaresinin zayıflama sürecini ele alarak bunun sonuçlarına ve Osmanlı Devleti'nin Mısır'da kaybettiği otoriteyi tesis etmek üzere ortaya çıkan Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın 1786-1787 seferine odaklanmaktadır. Seferin kalıcı neticeler sağlamadığını belirten Bilici, Osmanlıların bu hamlesinin Mısır'da gözü olan Fransa açısından da önemli bir örnek olduğunu ve "Mısır'da kötü bir idare sergileyen

¹Faruk Bilici, *L'expédition d'Égypte, Alexandrie et les Ottomans L'autre histoire* (Alexandrie: Centre d'Études Alexandrines, 2017); Bu eserin tanıtımı için ayrıca bk. Özgür Yılmaz, "Faruk Bilici'nin 'L'expédition d'Égypte, Alexandrie et les Ottomans L'autre histoire, Centre d'Études Alexandrines' Adlı Eserinin Değerlendirilmesi". *Belleten*, 83/296 (2019): 374-380.

²Faruk Bilici, *Le canal de Suez et l'Empire ottoman* (Paris: CNRS Éditions, 2019); Eserin Türkçesi için bk. Faruk Bilici, *Süveyş Kanalı ve Osmanlı İmparatorluğu*. çev. Alp Tümertekin (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2024).

³Enver Ziya Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu, 1798-1802* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1938).

⁴İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri, 1789-1802* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1964).

⁵Faruk Bilici, *Napolyon'un Mısır'ı İşgali ve Osmanlı-Fransız Savaşı (1798-1802) Ortadoğu'nun Dönüm Noktası* (İstanbul IFEA-Ege Yayınları, 2023), 1-7.

⁶Bilici, *Napolyon'un Mısır'ı İşgali*, 7.

⁷Bilici, 9-14.

Kölemenlere karşı olacak bir hareketin Fransa'nın işgaline de meşruiyet kaynağı olacağı" tespitinde bulunmaktadır.⁸

Bilici *Yüzyıllar İçinde Fransa'nın Mısır Tutkusu* başlıklı ikinci bölümde⁹ Fransa'nın Mısır'a olan ilgisini ele alarak bu ilginin 18. yüzyıldan itibaren daha fazla karşılık bulmaya başlayan bir tasarı hâline gelmesine ve işgal fikrine evrilmesine odaklanmaktadır. Burada Bilici, bu dönüşümü Baron de Tott'un Mısır misyonu ve Volney'in düşünceleri ile ortaya koymuştur. Bir süre ihtilal rejiminin rafa kaldırdığı bu tasarının çok geçmeden yeniden yeşerdiğini belirten Bilici, işgal için uygun zamanın Avrupa'daki cephelerde gelişen Fransız zaferleri sonrasına denk geldiği tespitini yapmaktadır. Napolyon'un zihin dünyası ve bunu etkileyen unsurların ele aldığı kısımda Bilici, Napolyon'un İslam ile olan münasebeti ve bunu işgal döneminde nasıl bir jeopolitik araç olarak kullanmaya çalıştığı üzerinde durmakta ve bu bölümde son olarak pek bilinmeyen, Napolyon'un siyasi ve askeri beklentileri doğrultusunda İstanbul'a gelerek Osmanlı topçuluğunu modernize etmek konusundaki planlarına değinmektedir.¹⁰

Fransız Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Tehdidi başlıklı üçüncü bölümde¹¹ yazar öncelikle Fransa'nın Mısır'ı işgale hazırlandığı sırada Osmanlıların gelişmeleri nasıl takip ettiğine odaklanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin iç durumunun şu sıralarda tam bir karmaşa sergilediğinin altını çizen Bilici, Osmanlıların Mısır gibi uzak bir eyalette dost bir devletin saldırısını beklemediklerini ancak Campo-Formio Antlaşması sonrasında Adriyatik'teki yeni statükonun oluşturduğu tehlikeyi gerek Rus ve İngiliz elçileri gerekse de Mora Valisi vasıtasıyla takip ettiğini ve Osmanlıların yaklaşan tehlikenin farkında olduğunu Ahmet Atıf Efendi'nin III. Selim'e sunmuş olduğu bir layiha üzerinden ortaya koymaktadır.¹² Bu dönemde Paris'teki ilk ikamet elçisi Seyyid Ali Efendi'nin diplomatik herhangi bir tecrübesi olmasa da elindeki imkânlar dâhilinde gelişmeleri takip ederek İstanbul'u bilgilendirmeye çalıştığını belirten Bilici'nin Mısır'ı işgal söylentileri karşısında İstanbul'da buna karşı alınacak tedbirler konusundaki tespitleri oldukça ilginçtir. Buna göre Babıali, Mısır'a yönelik bir askerî hamlenin yakın zamanda kontrol altına alınan Memlûk beylerini rahatsız edeceğinden çekinmiş ve bu nedenle Ahmed Erîb Bey özel bir misyonla Mısır'a gönderilmiştir. Ancak oldukça geciken bu görev Ahmed Erîb Bey'in Fransızlara esir düşmesi ile yerine getirilemediği gibi Osmanlı diplomasisi bir türlü kabul edemediği işgal karşısında Mısır'da gerekli tedbirleri almaya da muvaffak olmamıştır.¹³

Bilici takip eden *Mısır'ın İşgali ve Osmanlılar* başlıklı bölümde¹⁴ tıpkı İstanbul'da olduğu gibi Mısır'da da Fransızların bir işgalinin öngörülmediğini ve bu konudaki rahatlığı İskenderiye açıklarında demirleyen İngiliz donanmasının uyarıları üzerinden ortaya koyarak devamında Kahire'ye kadar uzanan Fransız işgalinin aşamalarına ve Napolyon'un Mısır'da kurduğu idari sisteme odaklanmaktadır. Yazar, III. Selim'in işgal karşısındaki tutumunu ise bizzat sultanın yazdığı şiirler üzerinden tahlil ederek Ahmet Vasıf Efendi'nin *Tesliyet-nâme*'si örneğinde Mısır'ın Fransızlar tarafından işgalinin nasıl algılandığını ortaya koymuştur. Bilici bu bölüme son olarak Fransız işgalinin en çok etkilediği iki önemli merkezin, İskenderiye¹⁵ ve Kahire'nin işgal öncesindeki durumları hakkında bilgi vererek Napolyon'un işgal propagandasında sıkça dile getirilen "çöküş ve düşüş dönemi" söyleminin aksine bu iki şehrin 18. yüzyılda önemli bir gelişme gösterdiğini fakat

⁸Bilici, 12-14.

⁹Bilici, 15-31.

¹⁰Bilici, 23-31.

¹¹Bilici, 33-48.

¹²Bilici, 33-37.

¹³Bilici, , 43-48.

¹⁴Bilici, 50-63.

¹⁵Bilici, İskenderiye'nin durumunu önceki çalışmasında daha detaylı bir şekilde ortaya koymuştur. Bk. Bilici, *L'expédition d'Égypte, Alexandrie et les Ottomans L'autre histoire*, 160-192.

yüzyılın sonlarında gelen siyasi ve ekonomik krizlerin Fransızları, durumları pek de iyi olmayan şehirler ile karşı karşıya bıraktığı tespitini yapmaktadır.¹⁶

Osmanlı-Fransız Savaşının Başlangıcı adlı beşinci bölümde¹⁷ Bilici, Osmanlıların Fransızlara karşı harekete geçmelerinden önceki dönemi ele almaktadır. Bu dönem savaş için bir "hazırlık devresi" olarak önemli gelişmeler sonrasında olgunlaşmıştır. Öncelikle Ebukır'da Fransız donamasının İngilizler tarafından yok edilmesi sonrasında Osmanlılarda oluşan memnuniyeti dile getiren Bilici bunun Osmanlı-İngiliz yakınlaşmasına evrildiğini ve Fransızların Mısır'dan çıkarılmaları için değişik planların gündeme alındığını ortaya koymaktadır. Ancak bu süreçte İstanbul'da bir başka hesaplaşma daha yaşanmaktadır. Mısır'ın Fransızlar tarafından kolaylıkla işgal edilmesinin başkentte bir sorumlusunun arandığını belirten Bilici, faturanın Sadrazam İzzet Mehmed Paşa ve Şeyhülislam Dürrişâde Seyyid Mehmed Arif Efendi'ye kesildiğini, bu hamle ile aynı zamanda Nizam-ı Cedid'e karşı olan muhalif kesimlerin de susturulmaya çalışıldığını ifade etmektedir. Bu zor süreci yürütmek üzere Yusuf Ziya Paşa'nın sadarete getirilmiş ve geriye ise seferin askerî ve mali kaynakları hazırlamak kadar kamuoyunu Fransızlara karşı savaşa hazırlaması kalmıştır. Bu konuyu Bilici, Fransa'ya karşı savaşı meşru hâle getiren Şeyhülislam Mustafa Aşir Efendi'nin fetvası ve "Fransa Beyannamesi" üzerinden ele almaktadır. Bu çabaların bir diğer ayağı ise Fransızlara karşı Osmanlı ve İslam dünyasının desteğini almak için savaşın "dinî ve ideolojik bir propaganda" ile desteklenmesiydi. Bu bağlamda yazar, Osmanlıların karşı propaganda faaliyetlerini Sultan III. Selim'in İslam dünyasına yönelik mektupları ve Hasan İzzeddin'in *Ziyaname* adlı eseri üzerinden incelemektedir. Bu bölümün son kısmında Bilici, Adriyatik'teki Fransız işgaline karşı müttefik Osmanlı-Rus donamasının operasyonlarını ele almaktadır. Bilici, Rusya'ya önemli kazanımlar sağlayan bu ittifakın Rusya'yı Akdeniz'deki güç dengelerinde önemli bir aktör hâline getirdiğini belirtmektedir.¹⁸

Osmanlı Orduları Mısır Yolunda adlı bir sonraki bölümde¹⁹ Bilici öncelikli olarak işgalin Osmanlı topraklarında mukim Fransızlar üzerindeki etkilerine odaklanmakta ve önceleri sert olmayan tepkinin zamanla nasıl değiştiğini ele almaktadır. Bilici, Fransızlara karşı değişen atmosfer içinde Fransız Maslahatgüzarı Ruffin ve elçilik çalışanlarının Yedikule'ye hapsedilerek imparatorluktaki tüm Fransızların mal ve varlıklarına el konulduğunu ancak bu işlemlerin sorunları daha da büyütmemek için yargı organları vasıtası ile belli bir düzen içinde icra edildiğini ifade etmektedir. Yazar takip eden kısımda ise bu kez Fransızlara karşı Mısır'a yapılacak olan seferin kim tarafından idare edileceği meselesine değinerek önce bu işin üstesinden gelebileceği kısa sürede anlaşılan İbrahim Paşa'nın seraskerlikten alınarak yerine Cezzar Ahmet Paşa'nın "zorunlu bir tercih" olarak geniş yetkiler ile atanması sürecini ele almaktadır.²⁰ Bu atama ile aslında bölgede büyük siyasi güç elde ederek bunu Memlûk İmparatorluğu'nu yeniden ihya etmek niyetinde olan Cezzar Ahmet Paşa'nın ve bölgeden elde edeceği güçle İstanbul'u fethetme planları yapan Napolyon'un projeleri Akka'da karşı karşıya gelmiştir. Yazar, bu kısımda Fransız işgalcilerin Akka'ya olan ilerleyişini ve buralarda yaptıkları katliamları ortaya koyduktan sonra Cezzar Ahmet Paşa'nın başarılı savunması ve değişen harici koşullar nedeniyle Fransız kuvvetlerinin Mısır'a dönüşlerine ilişkin değerlendirmeler yapmıştır.²¹

Fransız Ordusu Mısır'da Kuşatma Çemberinde başlığını taşıyan yedinci bölümde²² Bilici, öncelikle Cezzar Ahmet Paşa'nın bölgede elde ettiği gücün Osmanlı hükümetinde ortaya çıkardığı tedirginliğe değinmiş ve

¹⁶Bilici, *Napolyon'un Mısır'ı İşgali*, 57-63.

¹⁷Bilici, 65-85.

¹⁸Bilici, *Napolyon'un Mısır'ı İşgali*, 79-85.

¹⁹Bilici, 88-105.

²⁰Bilici, 87-99.

²¹Bilici, 99-105.

²²Bilici, 107-126.

bu nedenle “*önünün kesilerek*” seraskerlikten alınması ve yerine Yusuf Ziya Paşa'nın atanmasını ele almıştır. Bilici burada Yusuf Ziya Paşa'nın kalabalık bir maiyet ile yola çıkmasını ele alırken Mısır'a karşı çıkılacak sefere imparatorluğun her tarafından gerekli desteğin sağlanamamış olduğunun da altını çizmiş ve özellikle Cezzar Ahmet Paşa ile Osmanlı merkezi yönetiminin birbirinden nasıl uzaklaşarak paşanın isyanına yol açtığı üzerinde durmuştur. Takip eden kısımda Bilici, Osmanlı donanmasının Napolyon'un Mısır'a dönmesinden önce harekete geçmesini ele almaktadır. Yazar burada Osmanlıların Seyyid Mustafa Paşa komutasındaki donanmanın gerekli hazırlıkları yapmakta geç kaldığını ancak yine de Ebukır'a yapılan çıkarma ile kalenin Fransızlardan alındığını belirtirken bunun çok kısa bir sevinç yarattığı üzerinde durmuştur. Zira Ebukır'a çıkan Osmanlı kuvvetleri hem sayı hem de nitelik açısından çok daha iyi konumda olan Fransız ordusu tarafından 25 Temmuz 1799'da Ebukır Savaşı'nda dağıtılmış ve Fransızlar açısından bu zafer Napolyon'a Fransa'ya dönme fırsatı sağlamıştır. Bu bağlamda Bilici, Mısır Seferi'nin ikinci dönemini başlatan bu yenilgisinin nedenlerini, ortaya çıkardığı yeni şartları ve Fransızlar ile Osmanlılar arasında başlayan müzakere sürecini ele almaktadır.²³

Mısır'da Kléber Dönemi adlı takip eden ayrıntılı bölümde²⁴ Bilici, Napolyon'un Mısır'dan ayrılmasından sonra Fransızların Mısır'daki belirsiz durumlarına ve Kléber'in idaresine odaklanmaktadır. Bu süreçte Fransızlar müttefik Osmanlı-İngiliz donanmasının Dimyat'a yaptığı çıkarma girişimini püskürtmüş ve Kölemen beyi Murad Bey'i mağlup etmiş olsalar da Fransızların Mısır'da çok uzun süre dayanamayacakları görülmeye başlanmıştır. Osmanlıların da çatışmanın uzamamasını tercih ettikleri bir ortamda müttefikler arasında ortaya çıkan güvensizlik üzerinde duran Bilici, bunu El Ariş'in geri alınması sonrasındaki gelişmeler üzerinden ortaya koymuştur. Bilici, İngiliz ve Rus müttefiklerine güvenmeyen Sultan Selim'in bu krizden olabildiğince az kayıpla çıkmak için aktif bir siyaset izlediğini ve mümkün mertebe Fransızların kan dökülmeden Mısır'ı tahliye etmelerini amaçladığı tespitini yapmaktadır. Bu maksatla taraflar arasında başlayan müzakerelerde Kléber mümkün mertebe zaman kazanmaya çalışsa da Yusuf Ziya Paşa'nın Ariş Kalesini Fransızlardan almasını “büyük bir başarı olarak” sunduğu tespitini yapan Bilici bunun bir neticesi olarak El Ariş Sözleşmesi'nin müzakere sürecini ve detaylarını ele almaktadır.²⁵ Osmanlılarla Fransızlar arasında Mısır'ın tahliyesi konusundaki sözleşmeye İngiltere'nin gösterdiği tepkinin Mısır'da savaşı yeniden başlatan başlıca etken olduğu tespitini yapan Bilici, Osmanlı ordusunun Matariye'deki (Héliopolis) Fransızlardan aldığı yenilginin detayları üzerinde durmaktadır. Bilici'ye göre Yusuf Ziya Paşa'nın konumuna etki etmeyen bu yenilginin sorumlusu olarak Mısır Valisi Nasuh Paşa görülmüş ve Nasuh Paşa'nın valiliği elinden alınarak sürgüne gönderilmiştir. Bilici bu bölümde son olarak yeniden başlayan savaş atmosferinde Kahire'de yeni bir isyanın ortaya çıkması, Fransızların Osmanlı gemilerine el koyması, taraflar arasında bitmeyen tahliye müzakerelerine ve Kléber'in Süleyman Halebî tarafından öldürülmesi ile ilgili detaylara değinmektedir.²⁶

Kléber'in ölümü ve yerine Abdullah Menou'nun geçmesi Mısır'ın Fransız işgalinden çıkarılması için yeni bir dönem olarak kabul edilebilir. Bilici bu dönemi ele aldığı “*Mısır'ın Osmanlı-İngiliz Orduları Tarafından Geri Alınışı*” adlı bölümde²⁷ öncelikle Menou'nun Mısır'daki idari ve mali düzenlemelerine ve bunların yankılarına odaklanmaktadır. Menou'nun konumunu sağlamlaştırmaya çalıştığı bu ortamda tahliye müzakerelerinin de devam ettiğini belirten yazar, Menou'nun Sadrazam Yusuf Ziya Paşa ve Kaptanıderya Hüseyin Paşa arasındaki rekabetten istifade etmeye çalıştığı tespitini yapmaktadır. Ancak Avrupa'da siyasi dengelerin değiştiği, Rusya'nın koalisyondan çıktığı yeni şartlarda İngiltere ve Osmanlı Devleti, Fransa ile karşı karşıya

²³Bilici, 124-126.

²⁴Bilici, 127-157.

²⁵Bilici, 129-137.

²⁶Bilici, 153-157.

²⁷Bilici, 159-183.

kalmıştır. Bu nedenle öncelik Fransızların Mısır'dan çıkarılmasıydı. Bu çerçevede Bilici, Fransızların Mısır'ı taliye etmelerine yol açan gelişmeleri sırasıyla ele alarak önce İngilizler ile Fransızlar arasında vuku bulan ve Fransız komuta kademesinde açtığı görüş ayrılıkları ve Fransızların mağlubiyeti nedeniyle Mısır Seferi'nin sonu olarak kabul edilen Canope (İskenderiye) Savaşı hakkında detayları vermektedir. Arkasından da İngiliz-Osmanlı müttefik güçlerinin Reşid ve Rahmâniye'nin Fransızlardan alışı, Kahire'nin yapılan sözleşme ile tahliye edilişi ve son olarak da açlık ve susuzluğun pençesinde İskenderiye'de sıkışan Menou'nun son çırpınışları ve İskenderiye'nin tahliye edilmesi ile ilgili gelişmeleri ele almaktadır. Yazar bu bölümü Mısır'daki bu zaferin Osmanlılar tarafından nasıl karşılandığını dönemin kaynaklarından ortaya koymanın yanında bu şekilde sona eren Mısır Seferi'nin yeni sorunlar başlatan bir meseleye dönüştüğü tespiti ile bitirmektedir.²⁸

Osmanlılar İçin Yeni Mısır adlı onuncu bölümde²⁹ yazar Fransızların tahliyesi sonrası Mısır'ın durumunu ele almakta ve öncelikle Osmanlıların mali düzenlemelerini değerlendirmektedir. Bu süreçte kısa sürede Mısır'ın Osmanlı merkezî idaresine dâhil III. Selim'in askerî, siyasi ve diplomatik çabasına bağlayan Bilici, yeni şartlar altında Osmanlıların artık Mısır'da yalnız olmadığını ve İngiltere'nin bundan sonra Mısır'a müdahil bir güç hâline geldiğini belirtmektedir. Yazar burada İngilizlerin müdahalesini daha Fransızların işgal döneminde sorun olmaya başlayan ve Fransızlarla beraber hareket eden Memlûk beyleri üzerinden ortaya koymaya çalışmaktadır. Kethüda Osman Efendi'nin Memlûk beylerini etkisiz hale getirmek için Mısır'a gönderilmesinin bir "Osmanlı-İngiliz çatışmasına" dönüştüğü tespitini yapan Bilici, asıl meselenin İngilizlerin Mısır'da güçlü bir Osmanlı idaresine sıcak bakmamaları ve bu nedenle Mısır'dan çıkmak istememeleri olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Bilici, Fransız işgal döneminin Mısır'da burjuvazi, ulema ve Arnavutlar olmak üzere yeni güç odakları ortaya çıkarmasından dolayı da Memlûk beylerinin eski gücünde olmadıkları tespitini yapmaktadır. Bu nedenle Osmanlı idaresi Mısır için bu dönemden itibaren "ideal bir vali" arayışına girmiş durumdaydı. Bilici bu bölümün son kısmında İskenderiye'nin durumunu ele alarak Osmanlıların İskenderiye'nin imarı için icra ettiği çalışmaları ele almaktadır. Bu iş ile görevlendirilen Ahmed Hurşid Paşa limanlar, kurumlar, ticaret ve zanaatın yeniden düzenlenmesi için bir program tasarlamış ve önemli çalışmalara imza atmıştı. Tüm bunları Fransızlar ve İngilizlerin Mısır'da yaptıklarını iyi şekilde analiz eden Küçük Hüseyin Paşa'nın Mısır'da etkili bir Osmanlı idaresi tesis etmek üzere yürüttüğü akıllı politikalara bağlı olarak ortaya çıktığını belirten Bilici, Hüseyin Paşa'nın 1803'teki ölümünün Mısır'daki önceliklerin değişmesine ve bölgenin yeniden kaosa teslim olmasına neden olduğu tespitini yapmaktadır.³⁰

Osmanlı-Fransız Savaşı'nın Sonu adlı son bölümde³¹ Bilici, Osmanlı-Fransız savaşının sona ermesi ve barış sürecine odaklanmaktadır. Bu kısımda öncelikle Avrupa'daki durumun barış için gerekli zemini oluşturduğunu belirten Bilici, nihai barış antlaşmasına giden sürecin adımları olarak 1801'de Londra'da imzalanan Fransız-İngiliz ön barış antlaşmasına, Seyyid Ali Efendi ile Talleyrand arasındaki ön antlaşmaya, daha sonra bunu Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek misyonu ile İstanbul'a gönderilen Sébastiani'nin misyonuna ve Paris ve Amiens'teki barış görüşmelerine değinmektedir. Bilici burada Fransızların bir oldubitti ile Osmanlıları bir barışa zorlamaya çalıştıklarından ancak İstanbul'daki Rus ve İngiliz elçilerinin buna karşı çıkmalarının süreci biraz daha uzattığından bahsederek Seyyid Ali Efendi'nin imza ettiği bu ön antlaşmanın kabul edilmemesinin onun oldukça düşük olan itibarını daha da azalttığını belirtmiş ve Amedi Galib Efendi'nin barış görüşmelerini müzakere etmek üzere ortaya çıkan Paris misyonunu ele almıştır. Amiens Antlaşması'nın imzalanması artık sıranın Osmanlı-Fransız barış antlaşmasına geldiğini göstermiş ve bu amaçla 25 Haziran 1802'de Osmanlı-Fransız barışı yeniden tesis edilmiştir. Bilici, bu barışın zaman zaman ortaya çıkan krizler dışında Osmanlı-

²⁸Bilici, 179-183.

²⁹Bilici, 187-197.

³⁰Bilici, 197.

³¹Bilici, 199-207.

Fransız ilişkilerini I. Dünya Savaşı'na kadar devam edecek bir "sürekli barış" atmosferi ortaya çıkardığını belirtmiştir. Yazarın üzerinde durduğu asıl nokta ise Fransa'nın bu antlaşmadan Karadeniz'de ticaret ve sey-rüsefer hakkının elde edilmesi gibi daha önemli ayrıcalıklar ile kârlı çıkmış olduğudur. Bilici bu bölümde son olarak Osmanlı-Fransız münasebetlerinde restorasyon dönemi olarak ifade edilebilecek Mareşal Brune'ün misyonuna ve bu dönemde her iki tarafı uzun süre meşgul eden Mısır Seferi sırasında mağdur olan Fransızlar ve işgal bölgelerindeki Osmanlı tebaasının zararlarının tanzimi için kurulan komisyon hakkında değerlendirmeler yapmıştır.³²

Bilici *Sonuç* kısmında³³ amaçları ve sınırları belli olmayan Napolyon'un bu askerî harekâtının önceleri hesaplanmayan gelişmelere, özellikle de Avrupa siyasetinin dikkatini Doğu Akdeniz'e çevirmesine neden olduğu üzerinde durmuştur. Öyle ki İngiltere'yi zayıflatmak için Fransızların tasarladığı bu sefer bu ülkeyi Mısır'da ve Doğu Akdeniz'de daha etkin bir aktör hâline getirmiştir. Napolyon kişisel olarak Mısır Seferi'nden "bireysel bir zafer" elde etse de aynı şey Fransa için geçerli olmamış ve İslam dünyasının Fransa'yla olan ilişkilerinde kalıcı bir etki yapmıştır. Bilici asıl önemli tesirlerin ise Osmanlı İmparatorluğu'nun ve genel olarak Orta Doğu'nun siyasi, sosyal ve ekonomik dengesinde görüldüğünü; seferin III. Selim'in başlatmış olduğu reform sürecini sekteye uğrattığını ve Fransa'nın Osmanlı ülkesindeki itibarına onarılmaz yaralar açtığını vurgulamaktadır. Bilici'nin ifadesiyle "Mısır'ı eski Mısır olmaktan çıkaran" bu seferin bir diğer sonucu ise "Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasının hızlanması ve diğer büyük güçlere olan bağımlılığının artması"dır. Zira sefer, halife sultanın Arap ve Müslüman dünyadaki itibarını zedelemiş, onu en büyük düşmanları ile ittifaka zorlamıştır.³⁴ Bilici askerî kapasite açısından Mısır'daki Osmanlı mağlubiyetlerini askerî reformlarının henüz tamamlanamamış olmasına ve Osmanlıların, Fransızlara karşı her bakımdan yetersiz bir güçle karşı koymaya çalışmalarına bağlamaktadır. Yazar Mısır Seferi'nin bilimsel neticelerini de ele alarak sefer döneminde elde edilen bilgilerin Osmanlılar tarafından dikkate alınmadığını Ahmed Cevdet Paşa'nın yaklaşımı üzerinden ortaya koymaya çalışmaktadır.³⁵

Genel olarak değerlendirildiğinde Bilici'nin çalışmasını kıymetli yapan en önemli husus ise onun bir taraftan Osmanlı, diğer taraftan da Fransız arşiv belgeleri üzerinden savaş dönemindeki gelişmeleri ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuş olmasıdır. Bunun yanında döneme tanıklık edenlerin hatıratlarından ise arşiv belgelerini tamamlayıcı kaynaklar olarak istifade edilmiştir. Diğer yandan Bilici, Osmanlı arşivlerinden çıkan haritaları yeniden çizmiş ve ilgili açıklamaları Latin harflerine aktararak bu önemli görselleri okuyucuların daha iyi anlamasına imkân sağlamıştır. Yazarın İskenderiye'yi merkeze aldığı bir önceki çalışmasındaki verileri çokça kullandığı ancak Türkçe çıkan bu yeni ve geniş kapsamlı çalışması ile III. Selim Dönemi'nin en kritik dört yılının hikâyesini farklı bir pencereden ortaya koyduğu görülmektedir. Bu bağlamda eser Osmanlı-Fransız münasebetlerindeki kriz döneminin bir monografisi olduğu kadar orduların hazırlıkları, savaş planları, hareketleri ve savaşların detaylarını aktarması itibarıyla da "Osmanlı askerî tarihine" Mısır'ın işgali teması ile önemli katkılar sunmaktadır. Yazarın eserin sonuna eklediği "zaman dizini" ile 1797-1803 Mısır krizi süresince önemli gelişmeleri Osmanlılar-müttefikleri ve Fransa açısından karşılaştırmalı olarak göstermiş ve bu şekilde süreci özet bir biçimde ortaya koymuştur. Sonuç itibarıyla Faruk Bilici'nin yerel ve bölgesel aktörlerin rolünü de dikkate alan çalışması Mısır'ın işgaline dair Batı tarih yazımında ihmal edilen "Osmanlı tarafının" işgal karşısında gösterdiği diplomatik, askerî ve ideolojik tepkiyi bizzat Osmanlı kaynakları üzerinden inceleyerek seferin Doğu Akdeniz'deki güç dengelerine, Osmanlı Fransız münasebetlerine ve Mısır'a olan etkisine yeni bir yorum getirmektedir.

³²Bilici, 206-207.

³³Bilici, 207-210.

³⁴Bilici, 208-209.

³⁵Bilici, 209-210.

Yazar Bilgileri
Author Details

Özgür Yılmaz (Prof. Dr.)

¹ Samsun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Samsun Türkiye

0000-0002-1970-2315

ozgur.yilmaz@samsun.edu.tr

Kaynakça | References

Bilici, Faruk. *L'expédition d'Égypte, Alexandrie et les Ottomans L'autre histoire*. Alexandrie: Centre d'Études Alexandrines, 2017.

Bilici, Faruk. *Le canal de Suez et l'Empire ottoman*. Paris: CNRS Éditions, 2019.

Bilici, Faruk. *Süveyş Kanalı ve Osmanlı İmparatorluğu*. çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2024.

Karal, Enver Ziya. *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu, 1798-1802*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1938.

Soysal, İsmail. *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri. 1789-1802*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1964.

Yılmaz, Özgür. "Faruk Bilici'nin 'L'expédition d'Égypte, Alexandrie et les Ottomans L'autre histoire, Centre d'Études Alexandrines' Adlı Eserinin Değerlendirilmesi", *Belleten* 83/296 (2019): 374-380.

